

بررسی وضعیت تولید و تجارت گندم تولیدی
کشور در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱

کد موضوعی: ۲۵۰

شماره مسلسل: ۱۲۶۷۲

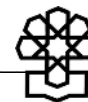
آبان‌ماه ۱۳۹۱

دفتر: مطالعات زیربنایی

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	مقدمه
۲	قیمتگذاری گندم
۷	میزان ذخایر گندم و تأثیر آن بر تجارت و تعیین قیمت تضمینی گندم
۱۱	تأثیر قیمت خوراک دام بر قیمت و نحوه مصرف گندم در کشور در دو سال اخیر
۱۵	شرایط تولید و تجارت گندم در سال ۱۳۹۱
۱۶	نتیجه‌گیری
۱۹	پیشنهادها برای زنجیره تأمین و تولید گندم تا نان
۲۲	منابع و مأخذ

بررسی وضعیت تولید و تجارت گندم تولیدی کشور در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱

چکیده

تنظیم بازار محصولات کشاورزی، مستلزم توجه به تأثیر تغییرات عوامل اقلیمی، ساختار تولید، بازار و سیاست‌های حمایتی وضع شده برای این محصولات است. لذا نقش قیمت تضمینی، میزان تولید، میزان واردات، الگوی مصرف و دیگر عوامل مؤثر بر تولید و یا بازار، حائز اهمیت است.

در این مطالعه ابتدا به شرایط حاکم بر تعیین قیمت و نحوه تعیین قیمت در مورد کالای استراتژیک گندم و قیمت تعیین شده آن پرداخته و سپس با بررسی دیگر سیاست‌های اتخاذ شده درخصوص محصول گندم، هزینه‌های تولید و تبعات ناشی از آن مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج گزارش نشان می‌دهد که اختلاف معناداری بین بحث کارشناسی با قیمت تعیین شده وجود دارد که در نهایت کشاورز و تولیدکننده را با مشکلات جدی مواجه نموده و تغییرات قیمت در بازار خوراک دام نیز به جانشینی گندم به عنوان خوراک دام کمک کرده و امنیت غذایی کشور را در آینده دچار مخاطرات جدی خواهد کرد.

علیرغم تجربه سال ۱۳۹۰ درخصوص تأثیر قیمت تضمینی بر خرید گندم و وارد نشدن گندم خریداری شده به وسیله بخش خصوصی در چرخه تولید گندم به عنوان خوراک انسان و وارد شدن آن به چرخه خوراک دام، متأثر از اختلاف شدید قیمت گندم دامی با قیمت خرید تضمینی گندم، در سال ۱۳۹۱ نیز قیمت تضمینی اعلامی، حتی حداقل مصرح در تبصره «۶» قانون خرید تضمینی را رعایت نکرده و موجب تکرار شرایط خرید و مصرف گندم، مشابه سال قبل و بلکه به گونه‌ای شدیدتر خواهد شد.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که متوسط کیفیت گندم‌های تولید داخل، برای نان‌های پهن مناسب هستند و برای ماکارونی نیز ارقام مطلوبی از گندم هم‌اکنون کشت و کار می‌شوند. اما علیرغم تولید نسبتاً مناسب سال جاری، نحوه سیاستگذاری در زمینه این کالای راهبردی موجب نیاز به واردات قابل توجه گندم از خارج شده است که بخشی از گندم‌های وارداتی واجد کیفیتی پایین‌تر از گندم‌های تولید داخل هستند. ضمن آنکه قیمت پایین تعیین شده برای خرید تضمینی گندم، در خرید گندم‌های با کیفیت پایین‌تر در بازار داخلی نیز مؤثر شمرده می‌شود.

مقدمه

بازار گندم تا زمان تشکیل وزارت جهاد کشاورزی در اختیار تعاونی روستایی بود و پس از آن، تغییراتی صورت گرفت و سازمان تعاون روستایی در این زمینه، عامل سازمان غله شد. تولید گندم به عوامل متعددی بستگی دارد که در بین نهاده‌های تولید، آب از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و در نتیجه متأثر از وضعیت بارش کشور کل تولید گندم و به‌ویژه تولید گندم دیم (در سال‌های نرمال از نظر بارش و نزولات جوی، حدود ۳۰-۳۵ درصد از تولید گندم از دیمزارها حاصل می‌شود) تغییر می‌یابد. اما قیمت تضمینی، درخصوص خرید دولتی و کل خرید برای مصارف انسانی و با تأخیر زمانی چندساله بسیار تأثیرگذارتر است.

قیمتگذاری گندم

تعیین قیمت تضمینی گندم به عوامل متعدد بستگی دارد. در برخی از سال‌ها به‌علت بالا رفتن قیمت خرید تضمینی گندم، بخش قابل توجهی از زمین‌های زیرکشت جو و همچنین اراضی زیرکشت حبوبات دیم به تولید گندم اختصاص یافتند، لذا تعیین دقیق قیمت تضمینی گندم در فرمولی، همراه با در نظر گرفتن نیاز و قیمت گندم و سایر کشت‌های جایگزین آن امکانپذیر است و ضروری است که در تعیین قیمت تضمینی گندم به قیمت‌های داخلی و بین‌المللی گندم و کالاهای جانشین آن در الگوی کشت و الگوی مصرف توجه شود.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که قیمت تضمینی گندم همواره باید از قیمت گندم دامی و جو در بازار بیشتر باشد همچنین ضروری است که قیمت خرید تضمینی گندم حداکثر ۱۰ درصد بالاتر از قیمت جو در بازار معین شود تا کشت محصول جو، دچار کاهش نشود.

در تولید گندم در سال‌های اخیر، همواره قیمت خرید تضمینی اعلامی حدود هزینه تمام شده بوده است. در سال زراعی ۱۳۸۸-۱۳۸۹ هزینه تمام شده یک کیلو گندم ۳۳۳ تومان و نرخ خرید تضمینی ۳۳۰ تومان بوده است و در سال زراعی ۱۳۸۹-۱۳۹۰ نیز هزینه تمام شده یک کیلو گندم (بدون احتساب هزینه‌های ناشی از اجرای قانون هدفمند کردن یارانه‌ها) ۳۶۱ تومان و نرخ خرید تضمینی ۳۶۰ تومان تعیین شد.

هزینه تمام شده (بدون احتساب سود عادلانه) یک کیلو گندم در سال زراعی ۱۳۹۰ - ۱۳۹۱ حدود ۴۸۰ تومان برآورد شد. همچنین تبصره «۶» الحاقی به قانون تضمین خرید محصولات اساسی کشاورزی مصوب سال ۱۳۶۸ که در تاریخ ۱۳۸۴/۳/۳۰ به آن افزوده شده است بر تعیین قیمت خرید تضمینی محصولات اساسی کشاورزی حداقل معادل نرخ تورم سالیانه تأکید دارد و

اجرای این حداقل مستلزم تعیین قیمت ۵۰۵۲ ریال قیمت خرید تضمینی در سال ۱۳۹۱ بود درحالی که قیمت تضمینی ۳۹۵۰ ریال اعلام شد و ۱۱۰۲ ریال کمتر از حداقل مقرر شده در قانون بود. در چنین شرایطی، قیمت تضمینی اعلامی به مفهوم اعلام نخریدن گندم از کشاورزان و کنار کشیدن دولت از اجرای قانون خرید تضمینی بوده است و آن گاه با اعتراضات انجام شده مبلغی نیز به عنوان تشویقی در نظر گرفته شد و مبلغ خرید ۴۲۰ تومان اعلام شد.

جدول ۱. اختلاف قیمت تضمینی اجرا شده با حداقل قیمت قانون خرید تضمینی (واحد به ریال)

سال خرید تضمینی	گندم قیمت خرید تضمینی اعلامی	حداقل قیمت گندم بر اساس اجرای قانون خرید تضمینی	اختلاف حداقل قیمت خرید تضمینی مصرح در قانون با قیمت اعلامی شورای اقتصاد قیمت
۱۳۸۵	۲۰۵۰	۲۰۶۵	۱۵
۱۳۸۶	۲۰۵۰	۲۳۱۰	۲۶۰
۱۳۸۷	*۲۲۵۰	۲۷۳۵	۴۸۵
۱۳۸۸	۳۰۵۰	۳۴۳۸	۳۸۸
۱۳۸۹	۳۳۰۰	۳۸۱۰	۵۱۰
۱۳۹۰	۳۶۰۰	۴۱۷۵	۵۷۵
۱۳۹۱	**۳۹۵۰	۵۰۵۲	۱۱۰۲
۱۳۹۲	۵۵۰۰	۶۱۸۹	۶۸۹

مآخذ: وزارت جهاد کشاورزی و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

* تبصره «۶» - الحاقی به قانون تضمین خرید محصولات اساسی کشاورزی که در تاریخ ۱۳۸۴/۳/۳۰ به آن افزوده شده است بر تعیین قیمت خرید تضمینی محصولات اساسی کشاورزی حداقل معادل نرخ تورم سالیانه اعلامی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تأکید دارد هرچند نرخ تورم اعلامی بانک مرکزی و مرکز آمار ایران در سال‌های اخیر با هم تفاوت دارند، ولی مبنای اجرای قانون نرخ تورم سالیانه اعلامی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران است.

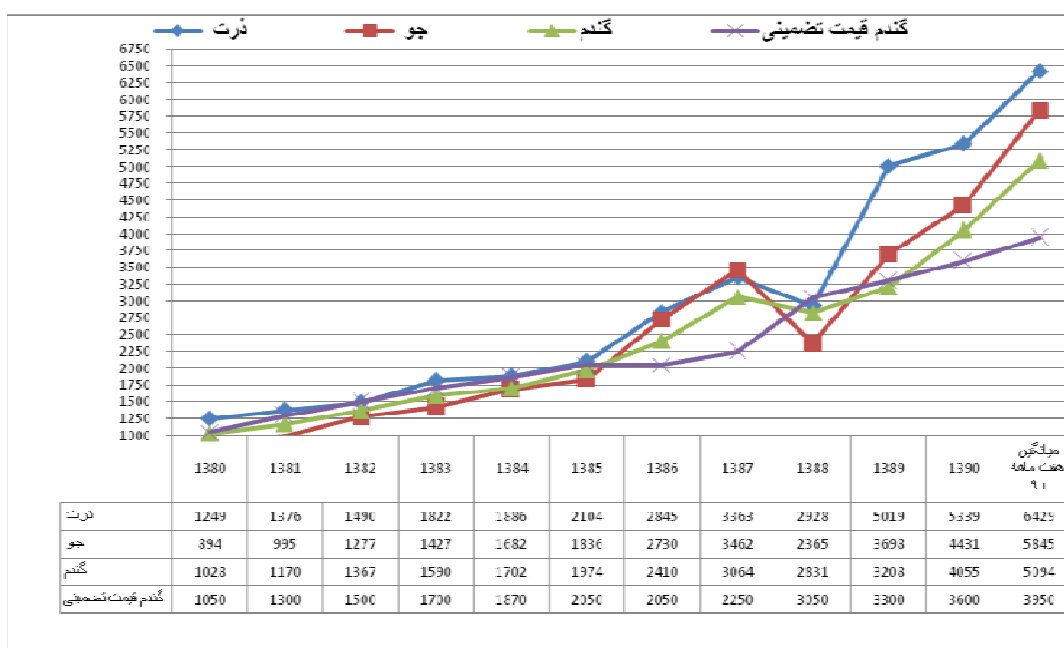
** در بهار سال ۱۳۸۷ با توجه به قیمت‌های جهانی و قیمت بازار آزاد گندم قیمت‌ها تجدید نظر و به ۲۸۰۰ ریال افزایش یافت. همچنین در اواخر بهار سال ۱۳۹۱ قیمت تضمینی ۴۲۰۰ ریال تعیین شد که اختلاف بین ۳۹۵۰ تا ۴۲۰۰ به عنوان تشویقی اعلام شد.

میزان افزایش قیمت خرید تضمینی گندم، پس از اصلاح قانون در سال ۱۳۸۴، کمتر از میزان تورم سالیانه بوده است. درحالی که از نظر کارشناسی باید افزایش سالیانه قیمت خرید تضمینی محصولات با لحاظ نرخ مبادله، هزینه تولید و سود عادلانه باشد. بنا بر این، اعلام قیمت‌های خرید تضمینی، نه تنها کارشناسی، بلکه بر پایه حداقل تعیین شده قانون نیز نیست. شاید علت اعلام قیمت خرید تضمینی بسیار پایین و غیرواقعی (ازجمله در نظر نگرفتن افزایش هزینه‌های ناشی از اجرای قانون هدفمند کردن یارانه‌ها) در دو سال اخیر، کاستن از آثار تورم انتظاری بوده است.

برای سال ۱۳۹۲ نیز دولت قیمت خرید تضمینی گندم با جدول پاکی سال‌های قبل از ۱۳۸۹ (با ۴ درصد افت مفید و ۲ درصد افت غیرمفید) را ۵۵۰ تومان تعیین کرده است. این مبلغ تعیین شده نیز همچنان تخطی از مر قانون است و تداوم عدم اجرای قانون خرید تضمینی که در سال‌های اخیر همچنان ادامه دارد.

درواقع در چند سال اخیر سودی برای تولیدکننده در نظر گرفته نشده است و اغلب درآمد کشاورزان به ارزش اجاره بهای زمین، سود سرمایه در گردش و ارزش کار آنان به‌عنوان نیروی انسانی محدود بوده است. علامت تأییدکننده این موضوع را در غیراقتصادی شدن سیستم اجاره‌داری زمین برای تولید گندم می‌توان مشاهده کرد. در حال حاضر کمتر کسی حاضر به اجاره زمین برای تولید گندم است، زیرا بیشتر درآمد حاصله، پس از کسر هزینه‌های کاشت، داشت و برداشت، به اجاره زمین تعلق می‌گیرد و لذا درآمد چندانی برای اجاره‌کننده زمین باقی نمی‌ماند.

نمودار ۱. مقایسه قیمت تضمینی گندم با قیمت گندم دامی، جو و ذرت در بازار در سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۱ (واحد به ریال)

مأخذ: شرکت پشتیبانی امور دام، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۱. در سال ۱۳۷۸ برای افزایش خرید تضمینی گندم و کاستن از شدت واردات در این سال (که خشکسالی بود) قیمت خرید تضمینی به ۲۸۰ تومان افزایش یافت و در سالی که کل تولید کمتر از ۸ میلیون تن و امکان عرضه حدود ۵ میلیون تن گندم به بازار وجود داشت و قیمت خوراک دام نیز بالا بود، حدود ۴ میلیون تن خرید تضمینی صورت گرفت. همچنین در اواخر بهار سال ۱۳۹۱ قیمت تضمینی گندم ۴۲۰۰ ریال تعیین شد که اختلاف بین ۳۹۵۰ تا ۴۲۰۰ به عنوان تشویقی اعلام شد. اما فاصله زیاد قیمت تضمینی اعلامی با قیمت بازاری گندم (به‌طور عمده، مورد مصرف به‌عنوان خوراک دام) از تأثیر آن بر افزایش میزان خرید تضمینی گندم جلوگیری کرد.

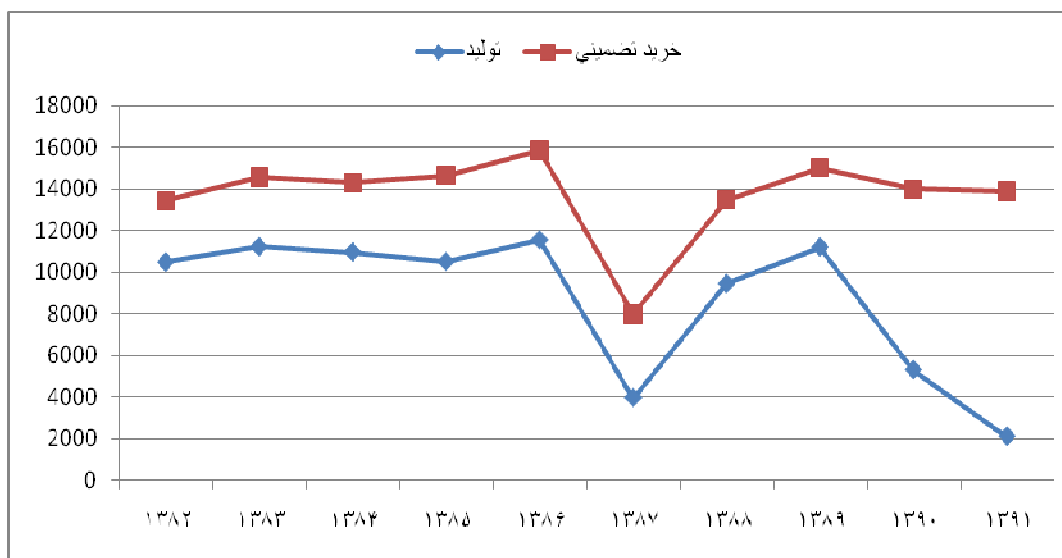
بالا بودن قیمت محصولات علوفه‌ای همچون ذرت و جو در بازار در مقایسه با نرخ خرید تضمینی گندم در کشور، موجب استفاده از گندم خوراکی به‌عنوان گندم دامی در مرغداری‌ها و دامداری‌ها از یکسو و افزایش واردات گندم ازسوی دیگر شده که این موضوع واجد بار سیاسی و امنیتی، به‌ویژه در حوزه امنیت غذایی کشور شده است.

در حال حاضر و در تأیید پیش‌بینی انجام شده در گزارش قیمت خرید تضمینی گندم در سال ۱۳۹۱، میزان خرید تضمینی گندم نسبت به مدت مشابه سال قبل بیش از ۵۰ درصد کاهش داشته است. این میزان کاهش در همه استان‌ها (مانند خوزستان و فارس) مشابه هم گزارش شده است.

در حالی که پیش‌بینی می‌شد که در صورت اعلام قیمت ۵۰۰ تومان برای هر کیلو گندم، میزان خرید تضمینی گندم حدود ۸ میلیون تن از حدود ۱۰ میلیون تن گندم قابل عرضه به بازار باشد و در قانون بودجه سال ۱۳۹۱، بانک مرکزی نیز موظف شده بود که میزان ۴۰۰۰ میلیارد تومان اعتبار خرید تضمینی گندم را فراهم کند. در واقع دولت و قانونگذار، پیش‌بینی خرید تا این مبلغ را در نظر داشته‌اند و مبلغ مزبور جوابگوی مبلغ مورد نیاز برای قیمت خرید تضمینی گندم بود.

در نظر نگرفتن هزینه‌های واقعی تولید و فاصله قیمت تضمینی اعلامی با قیمت تضمینی کارشناسی، از مهمترین مشکلات تولیدکنندگان گندم به‌شمار می‌آید و قیمت تضمینی اعلامی در سال‌های اخیر معادل هزینه تولید این محصول بوده است.

نمودار ۲. تولید و خرید تضمینی گندم در سال‌های ۱۳۸۲ - ۱۳۹۰ (واحد هزار تن)

مأخذ: وزارت جهاد کشاورزی، شرکت بازرگانی دولتی.

در سال ۱۳۹۰ مرکز پژوهش‌ها در گزارشی با توجه به قیمت تضمینی تعیین شده، اعلام کرد که قیمت تضمینی مزبور بسیار پایین بوده و خرید تضمینی کاهش خواهد یافت و نیاز به واردات چند میلیونی گندم در پایان سال وجود خواهد داشت. در سال ۱۳۹۱ نیز با اعلام قیمت تضمینی، آن هم برخلاف تصریح قانون (به‌جای ابتدای پاییز) در اوایل اردیبهشت سال ۱۳۹۱ و با قیمت کمتر مصرح قانونی، مرکز پژوهش‌ها در گزارشی با بررسی شرایط تولید گندم و تأثیرات قیمت تضمینی تعیین شده، اعلام کرد که شرایط کنونی منجر به واردات ۵-۶ میلیون تن گندم از خارج خواهد شد.

در گذشته، بالا بودن میزان سهم خودمصرفی در کشور و همچنین خروج غیرقانونی گندم از مرزها را شاهد بودیم که در سال‌های دهه ۱۳۸۰ با افزایش قیمت خرید تضمینی تقریباً متناسب با نرخ تورم و بالا رفتن نرخ مبادله محصول گندم (با وجود این همچنان نرخ مبادله گندم کمتر از نرخ مبادله بخش خدمات اعلام می‌شود) از قاچاق گندم به‌شدت کاسته شده است، ولی با کاهش قیمت گندم در داخل کشور به کمتر از قیمت‌های جهانی با قاچاق گندم مواجه خواهیم شد و قیمت کمتر گندم نسبت به خوراک دام به مصرف گندم نان به‌عنوان خوراک دام و قیمت پایین گندم نسبت به نان، خودمصرفی در کشور را گسترش خواهد داد.

میزان ذخایر گندم و تأثیر آن بر تجارت و تعیین قیمت تضمینی گندم

جدول ۲. تراز تجاری، مصرف سرانه و مصارف دیگر گندم با فرض صحت آمارهای تولید

سال	تولید (هزار تن)	تراز تجاری (هزار تن)	ذخایر ابتدای سال	اختلاف ذخیره آخر با اول دوره	ذخایر انتهای سال	خرید دولتی	جمعیت کشور (هزار نفر)	کل مصارف انسانی (هزار تن)*	سرانه مصرف گندم (کیلوگرم)
۱۳۸۲	۱۳۴۴۰	-۷۷۳	۳۳۱۰	۴۰	۳۱۵۰	۱۰۴۷۳	۶۷۳۱۵	۱۱۸۴۰	۱۷۶
۱۳۸۳	۱۴۵۶۸	-۱۷۰	۳۱۵۰	-۲۰۰	۲۹۵۰	۱۱۲۱۲	۶۸۳۴۵	۱۲۴۱۶	۱۸۲
۱۳۸۴	۱۴۳۰۸	-۱۰۵	۲۹۵۰	-۴۰۰	۲۵۵۰	۱۰۹۵۸	۶۹۳۹۰	۱۲۲۵۲	۱۷۷
۱۳۸۵	۱۴۶۶۴	-۱۰۰۵	۲۵۵۰	۹۰۰	۳۴۵۰	۱۰۵۰۰	۷۰۴۹۶	۱۱۴۱۴	۱۶۲
۱۳۸۶	۱۵۸۸۷	۳۸۲	۳۴۵۰	۶۵۰	۴۱۰۰	۱۱۵۴۲	۷۱۵۵۳	۱۱۵۰۰	۱۶۰
۱۳۸۷	۷۹۵۷	-۵۷۵۰	۴۱۰۰	-۱۰۰۰	۳۱۰۰	۳۹۵۲	۷۲۶۲۷	۱۱۵۰۰	۱۵۸
۱۳۸۸	۱۳۴۸۴	-۴۶۸۲	۴۰۵۰	۳۴۷۰	۶۵۷۰	۹۴۴۰	۷۳۷۱۷	۱۱۶۵۰	۱۵۸
۱۳۸۹	۱۵۰۲۸	۷۶۴	۶۵۷۰	-۱۰۰۰	۵۵۷۰	۱۱۲۰۰	۷۴۱۱۱	۱۱۱۰۰	۱۵۰
۱۳۹۰	۱۲۰۰۰	۲۱۳	۵۵۷۰	-۳۶۰۰	۱۹۵۰	۵۴۰۰	۷۴۹۶۲	۱۰۰۰۰	۱۳۴
۱۳۹۱	۱۳۸۰۰	-۶۷۰۰	۱۹۵۰	۱۰۵۰	۳۰۰۰	۲۰۵۰*	۷۶۱۲۶	۹۶۰۰	۱۲۶

مآخذ: وزارت جهاد کشاورزی و شرکت بازرگانی دولتی و سازمان غله و برآوردهای کارشناسی.

* ادعا می‌شود که حدود ۲۰۰۰ هزار تن نیز از سوی کارخانجات آردسازی و بخش خصوصی مرتبط با مصارف انسانی گندم خرید صورت گرفته است در صورت صحت این ادعا و برای داشتن ۲ میلیون تن ذخیره راهبردی گندم در پایان دوره ضروری است که حداقل ۱۷۰۰ هزار تن گندم در سال ۱۳۹۱ واردات صورت گیرد که از اول سال ۱۳۹۱ تا پایان اردیبهشت‌ماه همین سال حدود ۲ میلیون تن واردات صورت گرفته و بقیه نیاز گندم مورد اشاره نیز باید تا پایان سال وارد کشور شود.

موارد ذیل در توضیح جدول ۲ و مبحث تجارت گندم ضروری است:

۱. تا سال ۱۳۸۵ آمار ذخایر (سیلوها و انبارها در پایان سال) از سازمان غله گرفته شده است و از سال ۱۳۸۵ برآوردی است.
۲. واردات گندم دامی از کل واردات گندم کاسته شده و صرفاً واردات گندم برای خوراک انسان منظور شده است.
۳. کل مصارف انسانی با در نظر گرفتن حدود ۸۰۰ هزار تن خودمصرفی و یا خرید و مصرف توسط کارخانجات (گندم دوروم برای ماکارونی و یا خرید برای سایر کارخانجات مواد غذایی مانند بیسکویت و...) است. در گذشته فراگیر نبودن عرضه آرد به مناطق دورافتاده روستایی و عشایری در افزایش خودمصرفی گندم تولید شده نقش ایفا می‌کرد، ولی همگام با افزایش مصرف گندم توسط صنایع و کارخانجات، از این نوع خودمصرفی کاسته شده است.

در سال‌های ۱۳۸۷، ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ به تدریج تعداد قابل توجهی نانوايي‌های آزادپز به وجود آمدند که بخشی از آرد خود را از آردهای خوب و خارج از آردهای سهمیه‌ای پخش شده توسط دولت تأمین می‌کردند که اکنون اغلب آنان به علت تعیین قیمت نان توسط دولت، تعطیل شده و یا مانند سایر نانوايي‌ها از آرد سهمیه‌ای استفاده می‌کنند. لذا در این سه سال میزان مصرف گندم خارج از خرید دولتی برای مصارف انسانی افزایش یافته و از حدود ۱ میلیون تن تا ۱/۲ میلیون تن در نظر گرفته شده است. از سال ۱۳۹۰ در عمل بخش عمده نانوايي‌های آزادپز تعطیل شدند، لذا میزان گندم خارج از خرید دولتی برای مصارف انسانی، مجدداً حدود ۸۰۰ هزار تن در نظر گرفته شد.

۴. کل میزان مصارف خارج از خرید دولتی (به اصطلاح خودمصرفی) شامل بذر، ضایعات، خوراک دام و بخشی از خودمصرفی در مناطق روستایی و عشایری و همچنین بخشی از خریدهای کارخانجات و صنایع مانند ماکارونی، بیسکویت و... به‌طور طبیعی ۳-۳/۵ میلیون تن است. ارقام بیشتر یا به‌علت گرایش به مصرف گندم به‌عنوان خوراک دام (مانند سال ۱۳۹۰) است و اغلب ناشی از تورش آماری در تولید و به‌عبارت دیگر غیرواقع و بیان زیادتر آمار تولید است.

مصرف بذر با توجه به سطح زیرکشت آبی و دیم در هر سال تا حدودی متغیر است، ولی به‌طور میانگین حدود ۱ میلیون تن برآورد می‌شود. براساس برآورد کارشناسی، ضریب ضایعات ۷ درصد تولید گندم در نظر گرفته می‌شود و بر این اساس میزان ضایعات معین شده است.

۵. میزان مصرف گندم به‌عنوان خوراک دام تابع دو عامل کیفیت گندم تولیدی و نسبت قیمت گندم خوراکی به خوراک دام است. همواره بخشی از گندم (درجه ۳ و ۴) از کیفیت مناسب برای مصرف خوراک انسان برخوردار نیستند (گندم‌های با افت مفید بیش از ۱۰ درصد و افت غیرمفید بیش از ۷ درصد و میزان سن‌زدگی بیش از ۲ درصد) و میزان ضایعات و آلودگی‌ها در حد مناسب برای مصرف دام و طیور است، به‌عنوان گندم دامی استفاده می‌شود که در سال‌های خشکسالی و شیوع سن گندم این وضع تشدید می‌شود. همچنین مواقعی که قیمت خوراک دام به‌علت کاهش تولید داخلی و یا افزایش قیمت‌های بین‌المللی و یا افزایش نرخ ارز و یا تلفیقی از آنها افزایش یابد و قیمت تضمینی گندم به همان نسبت افزایش نداشته باشد بخش قابل توجهی از گندم تولیدی به‌عنوان خوراک دام مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۶. استفاده از گندم به‌عنوان جانشین ذرت در ترکیب جیره غذایی طیور و خوراک دام همواره وجود داشته است که با نوسانات عرضه ذرت و جو و قیمت آنها در بازار مرتبط است. اغلب در سال‌هایی که قیمت تضمینی گندم، بالاتر از قیمت گندم دامی باشد، تولیدکنندگان گندم، فروش به دولت را انتخاب می‌کنند و صرفاً بخشی از گندم با کیفیت پایین که امکان فروش آن به دولت نیست

را با قیمتی کمتر از قیمت تضمینی برای خوراک دام و طیور به فروش می‌رسانند و یا برای خوراک دام و طیور خود تخصیص می‌دهند.

دامنه جانشینی گندم به جای ذرت در جیره غذایی طیور زیاد نیست و حداکثر در شرایط معمول می‌تواند در ترکیب جیره غذایی، جانشین چند درصد از مصرف ذرت بشود، اما در شرایط غیرمعمول متأثر از کاهش عرضه و یا افزایش شدید قیمت ذرت و ارزان‌تر تمام شدن گندم، تا ۱۰ درصد نیز جانشینی گندم به جای ذرت مشاهده می‌شود، البته مصرف زیاد گندم به جای ذرت در جیره غذایی طیور موجب بروز مشکلات و بیماری‌ها می‌شود، اما مصرف گندم به جای جو در دامداری‌ها مشکلات مصرف گندم در مرغداری‌ها را ندارد و اغلب قیمت جو بر میزان مصرف آن تأثیرگذار است.

۷. داده‌های مربوط به کل مصارف انسانی گندم و ذخایر گندم در پایان دوره (در سیلوها و انبارها) به علت عدم انتشار آمارهای مورد نیاز از سوی مراجع ذیربط برآوردی و با ۵ درصد تفاوت قابل اتکاست.

کشور ما در دهه‌های اخیر همواره واردکننده گندم بوده و صادرات گندم صرفاً در سال ۱۳۸۶ صورت گرفته است. این واردات شامل گندم دامی نیز هست. صادرات سال ۱۳۸۶ نیز با توجه به تولید و میزان ذخایر در سال مزبور قابل بررسی است، زیرا میزان ذخایر گندم در پایان دوره در سال ۱۳۸۵ مقدار ۱۵۴۳ هزار تن بوده است. در سال ۱۳۸۸ افزایش بی‌رویه واردات گندم مشکل‌آفرین شد در سال‌های برنامه چهارم توسعه و به‌ویژه در سال ۱۳۸۸ ارتباط منطقی تولید و واردات مخدوش شد به طوری که افزایش تولید سبب کاهش میزان واردات نشد. این وضعیت در افزایش بی‌رویه ذخایر و ایجاد مشکل مازاد گندم نقش ایفا کرده و در سال ۱۳۸۹ صحبت از بروز مشکل در گندم‌های سیلو شده و فساد آنها مطرح شد، لذا در سال ۱۳۸۹ نیز تلاش‌هایی برای صادرات گندم در جریان بوده است که بیش از آن که متأثر از افزایش تولید داخلی گندم در سال زراعی ۱۳۸۷-۱۳۸۸ باشد، متأثر از ذخایری بوده است که به واسطه واردات بی‌رویه به حدی افزایش یافته بود که به‌عنوان یکی از فروض احتمالی، به‌علت واردات گندم‌های کپک‌زده (واجد افلاتوکسین)، خطر فساد آنها را تهدید می‌کرد. در این سال ۵۵۵ هزار تن گندم خوب از تولیدات داخلی سال زراعی ۱۳۸۸-۱۳۸۹ به خارج صادر شد.

تا سال ۱۳۸۵ آمار مبتنی بر ترانزنامه غذایی است و با فرض وجود ذخایر ۴ میلیونی گندم در سال ۱۳۸۶ که تراز تجاری مثبت است در پایان سال ۱۳۸۸، همه ظرفیت سیلوهای استاندارد کشور مملو از گندم و به‌ویژه گندم‌های وارداتی شد، ولی کاهش واردات به‌ویژه در سال ۱۳۹۰ (علیرغم کاهش شدید خرید تضمینی) و مصرف بخشی از گندم‌های ذخیره شده به‌عنوان گندم دامی در سال

۱۳۸۹ سبب شد که میزان ذخایر گندم در پایان این سال به کمتر از ۲ میلیون تن و در شرایط اضطرار قرار گیرد.

لازم به ذکر است که، در حال حاضر، امکان ذخیره‌سازی برای ۱۱/۸۶ میلیون تن از گندم تولیدی کشور وجود دارد، این مسئله نشانگر نبودن ظرفیت لازم برای انبارداری گندم‌های خریداری شده توسط دولت است. از طرف دیگر از مجموع ۱۱/۸۶ میلیون تن ظرفیت ذخیره‌سازی نیز تنها حدود ۶ میلیون تن آن (معادل ۵۰ درصد) در سیلوهای استاندارد نگهداری می‌شوند و ۵۰ درصد بقیه در انبارهای نیمه‌مکانیزه، ساده، مکانیزه و بدتر از همه روباز نگهداری می‌شوند.

در مجموع، عدم کفایت زیرساخت‌های بازار، نظیر سیلو، انبار و شبکه حمل‌ونقل، ضایعات کمی‌وکیفی این محصول و به‌تبع آن آرد و نان را افزایش داده است. نبود ظرفیت لازم برای انبارداری گندم و نگهداری بخش قابل توجهی از گندم تولید داخل در شرایط نامناسب، هر ساله لطمات و صدمات غیرقابل جبرانی را به گندم‌های نگهداری شده برجای می‌گذارد.

در سال‌های ۱۳۸۱-۱۳۸۴ این رابطه متقابل تولید و واردات در مصرف داخلی، کاملاً منطقی در جریان بوده است و افزایش تولید داخلی در کنار ثبات نسبی واردات غلات، ضمن تأمین مصرف رو به رشد داخلی، موجب افزایش ضریب خودکفایی غلات شد و به‌طور کلی، طی سال‌های ۱۳۸۲ تا سال ۱۳۸۹ (به‌استثنا سال ۱۳۸۷ به‌عنوان سال خشکسالی شدید) خرید تضمینی کشور به‌طور متوسط سالیانه حدود ۱۰ میلیون تن بوده است.

در سال ۱۳۸۸ رابطه منطقی بین میزان واردات گندم با میزان تولید آن در این سال دستخوش تغییر شد و افزایش تولید سبب کاهش میزان واردات نشد. این وضعیت در افزایش بی‌رویه ذخایر و ایجاد مشکل مازاد گندم نقش ایفا کرد و موجب بروز مشکل در گندم‌های سیلو شده و فساد آنها شد.

بررسی میزان تولید و واردات انجام شده نشان می‌دهد که این واردات نمی‌توانسته با توجیه کمبود ذخایر صورت گرفته باشد. شاید بتوان بخشی از این واردات درخصوص گندم خوراک انسان را (کالایی که واردات آن بیشتر دولتی است) بر اثر سیاستگذاری غلط و درخصوص واردات سایر غلات، به مفهوم نهادینه شدن واردات ارزیابی کرد.

تا قبل از اجرای قانون هدفمندکردن یارانه‌ها و افزایش قابل توجه قیمت نان، گندم مورد نیاز برای مصارف نان در کشور حدود ۱۰ میلیون تن و البته با احتساب سایر موارد استفاده از گندم در صنایع بیسکویت، ماکارونی، شیرینی‌پزی و نان فانتزی و... حدود ۱۱/۵ میلیون تن برآورد می‌شد. در سال ۱۳۹۰ به‌رغم عرضه حدود ۹-۹/۵ میلیون تن گندم به بازار، اختلاف فاحش بین قیمت خرید تضمینی گندم و قیمت گندم دامی، سبب شد که کمتر از ۵۴۰۰ هزار تن خرید تضمینی صورت گیرد.

جالب اینکه در این شرایط و متکی به ذخایر بیش از نیاز کشور که به حدود ۶ میلیون تن می‌رسید برخی ادعاهای عجیب مطرح شد، از جمله اینکه دولت مجوز صادرات ۴ میلیون تن گندم را صادر کرده است و وزیر محترم وزارت جهاد کشاورزی نیز در روز یکشنبه ۶ شهریورماه ۱۳۹۰ در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت با مقام معظم رهبری، طی گزارشی خدمت معظم‌له، از برنامه‌ریزی برای صادرات ۲ میلیون تن گندم در سال ۱۳۹۰ خبر داد. اما در بهمن‌ماه ۱۳۹۰ پس از مشخص شدن کاهش شدید ذخایر گندم، نه تنها صادراتی در کار نبود، بلکه دستور خرید و واردات بیش از ۳ میلیون تن گندم صادر شد، که تا پایان اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۱ حدود ۲/۴ میلیون تن گندم خریداری شده وارد کشور شد.

تأثیر قیمت خوراک دام بر قیمت و نحوه مصرف گندم در کشور در دو سال اخیر

استفاده از گندم در ترکیب جیره غذایی طیور و خوراک دام همواره وجود داشته است که با نوسانات عرضه ذرت و جو و قیمت آنها در بازار مرتبط است. اغلب در سال‌هایی که قیمت تضمینی گندم، بالاتر از قیمت گندم دامی باشد تولیدکنندگان گندم، فروش به دولت را انتخاب می‌کنند و صرفاً بخشی از گندم با کیفیت پایین که امکان فروش آن به دولت نیست را با قیمتی کمتر از قیمت تضمینی برای خوراک دام و طیور به فروش می‌رسانند و یا برای خوراک دام و طیور خود تخصیص می‌دهند.

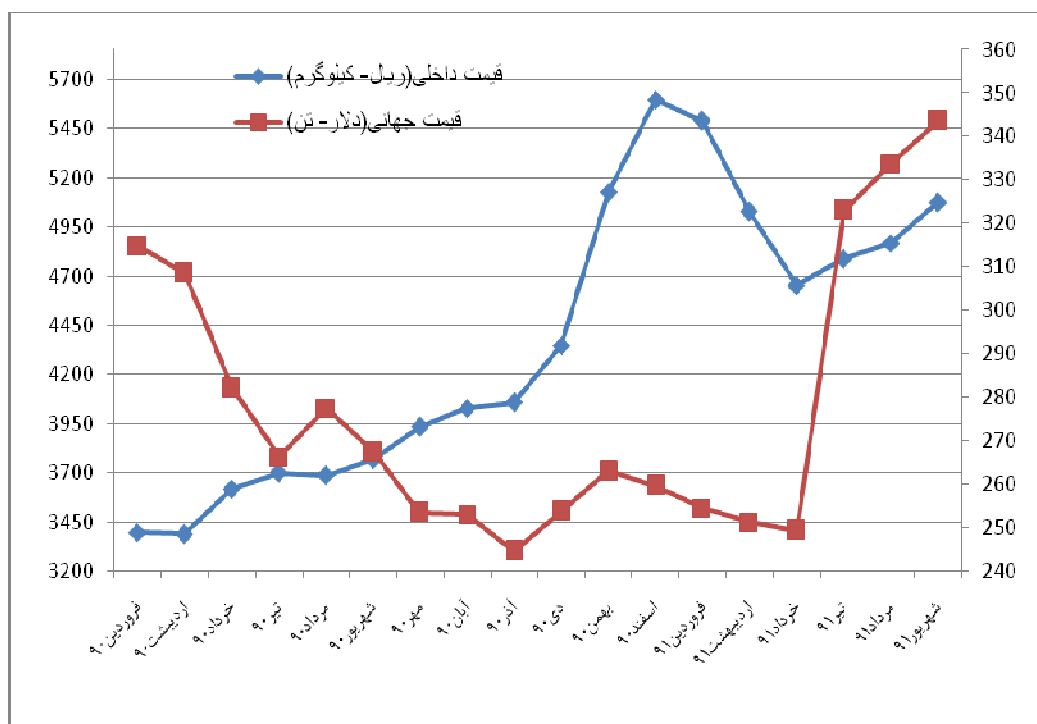
مطالعه نسبت قیمت جو و ذرت به گندم به صورت میانگین سالیانه و همچنین ماهیانه بیانگر آن است که جانشینی گندم به جای جو و ذرت با نسبت قیمت این محصولات ارتباط بسیار زیادی دارد. البته رابطه قیمت ذرت و گندم، کمتر دستخوش تغییرات بوده است، زیرا تقریباً تمام تولید ذرت از طریق کشت آبی صورت می‌گیرد که کمتر در اثر تغییرات آب و هوایی دچار نوسان می‌شود و همچنین بیشتر ذرت مصرفی داخل کشور وارداتی است و از نظم بیشتری در واردات برخوردار است.

دامنه جانشینی گندم به جای ذرت در جیره غذایی طیور، متأثر از کاهش عرضه و یا افزایش شدید قیمت ذرت و ارزان‌تر تمام شدن گندم، تا ۱۰ درصد مشاهده می‌شود، اما مصرف گندم به جای جو در دامداری‌ها مشکلات مصرف گندم در مرغداری‌ها را ندارد و اغلب قیمت جو بر میزان مصرف آن تأثیرگذار است.

اختلاف شدید قیمت جو، ذرت و گندم وارداتی به گمرگ نسبت به فروش آن در بازار نشان‌دهنده مشکلات سیستم توزیع در داخل کشور است. جانشینی گندم به جای جو و ذرت با

نسبت قیمت این محصولات ارتباط بسیار زیادی دارد. در سال‌های ۱۳۸۶ و ۱۳۸۷ به‌ویژه در رابطه مبادله گندم و جو تغییر اساسی مشاهده می‌شود، چنان‌که کاهش تولید داخلی متأثر از خشکسالی، به همراه افزایش قیمت‌های جهانی خوراک دام در سال ۱۳۸۷ موجب بروز مشکلات در رابطه مبادله گندم خوراک انسان و گندم دامی شد. شرایط سال جاری نیز با وضعیت سال ۱۳۸۷ مشابهت دارد و نیازمند اصلاحات در قیمت‌های تضمینی و افزایش حمایت‌هاست.

نمودار ۳. روند قیمت جهانی و قیمت داخلی گندم دامی از فروردین‌ماه ۱۳۹۰ تا شهریورماه ۱۳۹۱

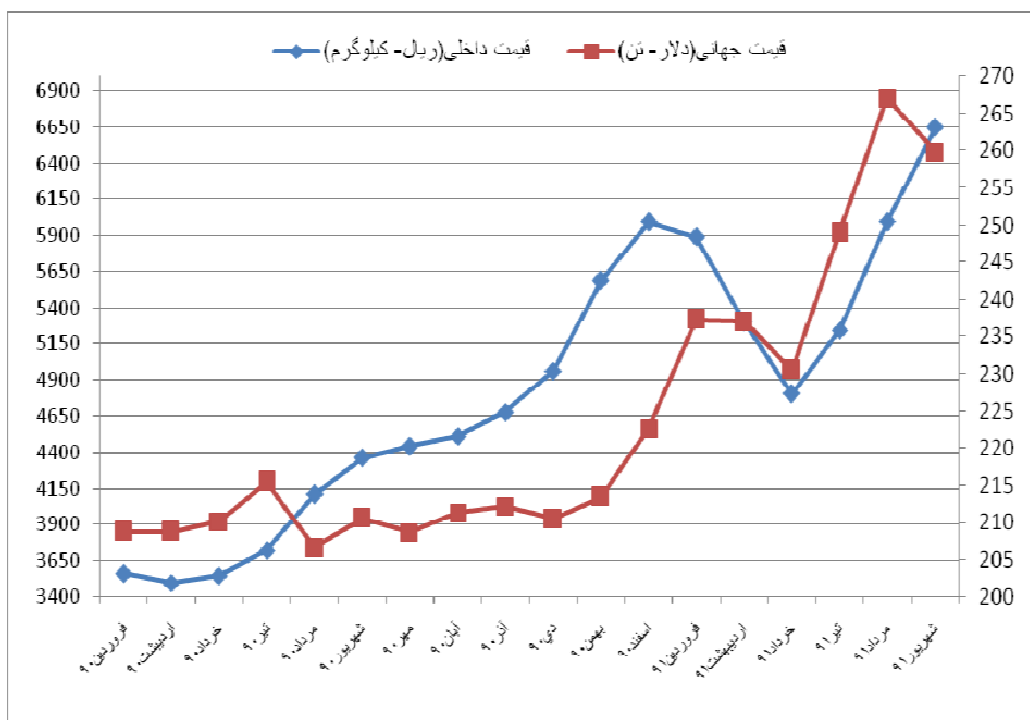

مأخذ: سایت شاخص قیمت‌های جهانی محصولات (گندم سخت زمستانه آمریکا با پروتئین معمولی فوب خلیج مکزیک)

قیمت جهانی گندم دامی در اسفندماه ۱۳۹۰ نسبت به فروردین‌ماه همان سال حدود ۹ درصد کاهش داشته است، درحالی‌که قیمت داخلی آن در همین دوره متأثر از افزایش نرخ ارز و شاید سودجویی تجار، از ۶۴/۶ درصد رشد برخوردار بوده است. لذا علیرغم کاهش قیمت جهانی گندم دامی از اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۰ الی آذرماه همان سال قیمت داخلی در طی سال همواره روند افزایشی داشته است.

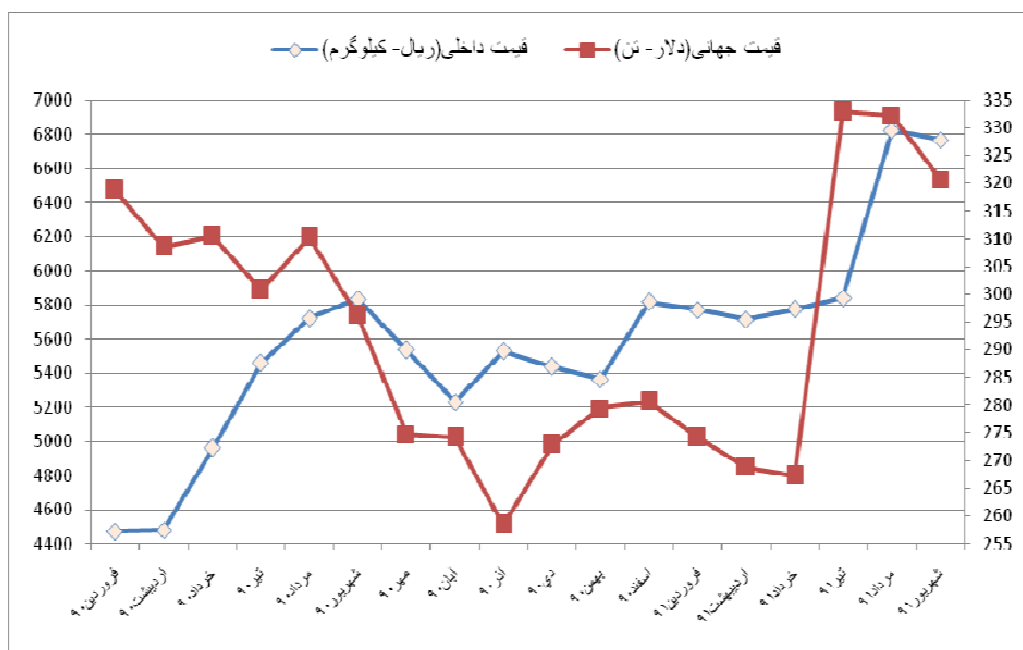
نمودار ۴. مقایسه روند تغییرات قیمت داخلی و جهانی جو از فروردین ماه ۱۳۹۰ تا شهریور ماه ۱۳۹۱

<http://www.indexmundi.com>

مأخذ: سایت شاخص قیمت‌های جهانی محصولات (قیمت جو کانادا)

نمودار ۵. مقایسه روند تغییرات قیمت داخلی و جهانی ذرت از فروردین ماه ۱۳۹۰ تا شهریور ماه ۱۳۹۱

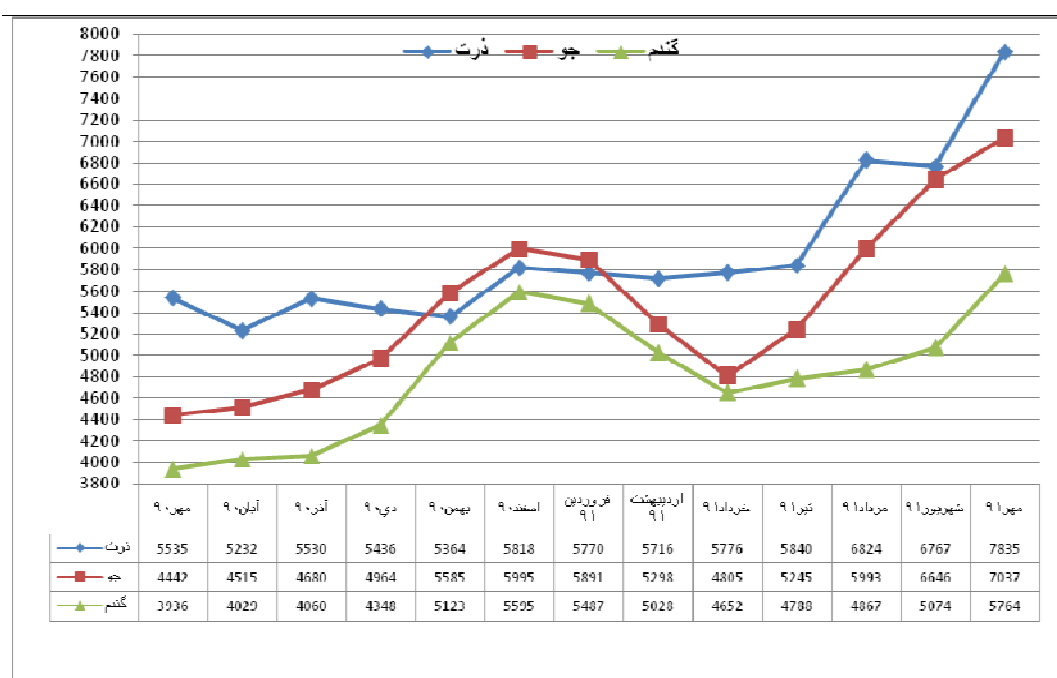

<http://www.indexmundi.com>

مأخذ: سایت شاخص قیمت‌های جهانی محصولات (قیمت ذرت آمریکا فوب خلیج مکزیک)

قیمت جهانی جو در سال ۱۳۹۰ حدود ۶/۶ درصد رشد داشته است در حالی که قیمت داخلی در همین دوره از ۶۸ درصد رشد برخوردار بوده است و در شرایطی که قیمت جهانی ذرت از فروردین ماه الی آذرماه ۱۳۹۰ حدود ۱۷/۴ درصد کاهش داشته است، قیمت‌های داخلی در همین دوره از ۲۳/۶ درصد رشد برخوردار بوده است. همچنین قیمت‌های جهانی ذرت از آذرماه ۱۳۹۰ تا فروردین ماه ۱۳۹۰ حدود ۵ درصد رشد داشته است. این نسبت در بازارهای داخلی نیز معادل ۵ درصد بوده است.

نمودار ۶. روند قیمت بازاری غلات منتخب از مهرماه ۱۳۹۰ الی مهرماه ۱۳۹۱ (ریال کیلوگرم)

مأخذ: شرکت پشتیبانی امور دام، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

بالا بودن قیمت محصولات علوفه‌ای همچون ذرت و جو در بازار در مقایسه با نرخ خرید تضمینی گندم در کشور، خطر استفاده از گندم خوراکی به‌عنوان گندم دامی در مرغداری‌ها و دامداری‌ها را به دنبال داشته است.

با افزایش قیمت جو در بازار خوراک دام و کاهش فاصله قیمت تضمینی گندم از قیمت جو در بازار دام در سال‌های اخیر، مصرف گندم به‌عنوان خوراک دام روند افزایشی یافته است. در شرایط کنونی که قیمت هر کیلو جو حدود ۷۰۰ تومان و قیمت گندم دامی ۵۴۰ تومان و قیمت تضمینی گندم ۴۲۰ تومان است گندم به‌عنوان کالای مهم در سبد خوراک دام و طیور قرار گرفته است.

شرایط تولید و تجارت گندم در سال ۱۳۹۱

از ویژگی‌های سال ۱۳۹۰، پیش‌بینی افزایش تولید نسبت به سال قبل و تولید بیش از ۱۴ میلیون تن گندم و فراهم شدن امکان عرضه حدود ۱۰/۵-۱۱ میلیون تن گندم در سال جاری است.

در سال جاری، با وجود تولید مناسب گندم در داخل کشور، متأثر از سیاست‌های تجاری متخذ از سوی دولت و تعیین نامناسب قیمت تضمینی این کالای استراتژیک، بخش قابل توجهی از تولیدات به خوراک دام اختصاص یافته است و در پاره‌ای از مناطق کشور که امکان کشت بهاره فراهم بوده، بخشی از مزارع گندم به صورت سبز بریده و به دام داده شده و به جای آن محصولات سبزی و صیفی کشت شد.

در شرایط اقتصادی کنونی کشور و مقایسه قیمت نان با قیمت سایر مواد غذایی اساسی، نیاز گندم کشور، حدود ۸۰۰ هزار تن در ماه و در طول سال حدود ۹/۶ میلیون تن است. نیاز آرد خبازی کشور در شرایط کنونی در ماه حدود ۶۵۰ هزار تن و در طول یک سال حدود ۷/۸ میلیون تن است که در حال حاضر کمتر از ۲/۲ میلیون تن گندم در قالب خرید تضمینی از سوی سازمان غله از کشاورزان خریداری شده است و سازمان غله مدعی است که حدود ۲ میلیون تن نیز از سوی سیلوها و کارخانجات آرد (خرید بخش خصوصی) خرید صورت گرفته است و لذا کمبود سال جاری را بسیار بالا می‌داند.

البته در سال گذشته نیز، پس از مشخص شدن کمبود شدید گندم و روند کاهش ذخایر، در اواخر سال ۱۳۹۰ به خرید گسترده گندم از کشورهای مختلف خارجی و حتی اروپایی و آمریکایی اقدام شد و حدود ۳ میلیون تن مجوز خرید صادر شد که تا پایان اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۱ حدود ۲/۳ میلیون تن با میانگین قیمت وارداتی ۳۴۰ یورو معادل حدود ۳۸۵ دلار در زمان خرید (اسفندماه ۱۳۹۰) وارد کشور شد تا ذخایر گندم کشور در شرایط مناسب خود قرار گیرد. لازم به ذکر است که در فروردین‌ماه ۱۳۹۱ میزان ذخایر گندم در اکثر استان‌های کشور به کمتر از یک ماه رسید و روبه اتمام اعلام شده بود.

برآورد سازمان غله از کمبود گندم در کشور برای سال ۱۳۹۱ حدود ۶ میلیون تن است که اقدام به خرید همین مقدار گندم از خارج کشور و از کشورهای آمریکا، کانادا، آلمان، اکرین، روسیه، استرالیا، قزاقستان، آرژانتین و.. شده است که به تدریج در نیم سال دوم سال وارد کشور خواهد شد.

هر چند آمارهای منتشره توسط وزارت بازرگانی نشان می‌دهد که در ۸ سال اخیر گندم‌های خریداری شده توسط شرکت بازرگانی دولتی ایران همواره دارای کیفیتی فراتر از استانداردهای

موجود بوده است و گندم‌ها مشکل کیفیتی نداشته‌اند. همچنین مطابق آخرین بررسی واحد شیمی و تکنولوژی غلات بخش تحقیقات غلات وابسته به مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر در بررسی کیفیت گندم‌های تولیدی سال گذشته در ۱۵ استان کشور ۳۰ درصد خوب، ۵۱ درصد متوسط و ۱۹ درصد ضعیف ارزیابی شده‌اند. همچنین حدود ۸۰ درصد گندم‌های داخل برای نان‌های پهن مناسب هستند و برای ماکارونی نیز ارقام مطلوبی از گندم هم‌اکنون کشت و کار می‌شوند.

مطالعات پژوهشی انجام شده در کشور علاوه بر تأیید کیفیت مناسب گندم تولیدی کشور، از کیفیت متوسط و گاه بسیار پایین گندم‌های وارداتی حکایت دارد و در برخی موارد، گندم‌های وارداتی از کشورهایمانند قزاقستان را معادل کیفیت گندم دامی ارزیابی کرده‌اند. این سیاست که دولت باید بازار گندم را رها کند و صرفاً مسؤل ذخیره استراتژیک گندم کشور باشد برداشت دولت از ماده (۱۱۰) قانون برنامه پنجم بوده است.

نتیجه‌گیری

۱. آمار هواشناسی نشان می‌دهد که سال زراعی جاری، سال خوبی برای کشاورزی ایران و خصوصاً تولیدات دیم گندم (به‌استثنای بخشی از دیمزارهای جنوب کشور که حدود ۲۰ درصد دیمزارهای کشور را تشکیل می‌دهد) بوده است.

۲. در راستای حمایت از تولید کشاورزی، قانون خرید تضمینی وضع شد و چنان که از مفاد قانون خرید تضمینی مستفاد می‌شود این قانون در جهت حمایت از تولیدکنندگان و ایجاد تعادل در هزینه‌های تولید و درآمدهای کشاورزان وضع شده است، لذا در تعیین قیمت تضمینی ضمن در نظر گرفتن هزینه‌های تولید، سود عادلانه‌ای را نیز باید برای تولیدکننده در نظر گرفت. ضمناً هدف این قانون خارج کردن مازاد نیاز بازار از طریق خریدهای دولتی است تا از ناعادلی بازار و کاهش قیمت‌ها و ضرر تولیدکنندگان جلوگیری کند، اما در سال‌های اخیر، همواره قیمت خرید تضمینی اعلامی حدود هزینه تمام شده بوده است. در واقع در چند سال اخیر سودی برای تولیدکننده در نظر گرفته نشده است و اغلب درآمد کشاورزان به ارزش اجاره بهای زمین و سود سرمایه در گردش آنان محدود بوده است. علامت تأییدکننده این موضوع را در غیراقتصادی شدن سیستم اجاره‌داری زمین برای تولید گندم می‌توان مشاهده کرد.

در مجموع افزایش هزینه ناشی از اجرای قانون هدفمند کردن یارانه‌ها، کاهش درآمد ناشی از تغییر در جدول پاکی گندم (جدول خرید تضمینی گندم) در سال ۱۳۹۰ حدود ۹۰ تومان برآورد شده

است که اگر اختلاف قیمت تضمینی اجرا شده با حداقل قیمت قانون خرید تضمینی (معادل حداقل نرخ تورم اعلامی بانک مرکزی) که در سال مزبور مقدار آن حدود ۱۱۰ تومان بوده را به این مبالغ اضافه کنیم قیمت خرید اعلامی به مراتب پایین‌تر از هزینه‌های تولید گندم (بدون احتساب ارزش اجاره بهای زمین و سود سرمایه در گردش) بوده است.

۳. درحالی که تبصره «۶» الحاقی به قانون تضمین خرید محصولات اساسی کشاورزی مصوب سال ۱۳۶۸ که در تاریخ ۱۳۸۴/۳/۳۰ به آن افزوده شده است بر تعیین قیمت خرید تضمینی محصولات اساسی کشاورزی حداقل معادل نرخ تورم سالیانه تأکید دارد و اجرای این حداقل مستلزم تعیین قیمت ۵۰۵۲ ریال قیمت خرید تضمینی در سال ۱۳۹۱ است درحالی که قیمت تضمینی اعلام شده ۳۹۵۰ ریال و پس از اصلاح نیز، قیمت خرید تضمینی ۴۲۰ تومان تعیین شد که ۱۱۰۲ ریال کمتر از حداقل مقرر شده در قانون است. برای سال ۱۳۹۲ نیز قیمت خرید تضمینی گندم ۵۵۰۰ ریال تعیین شده است که این مبلغ نیز ۶۸۹ ریال کمتر از حداقل اجرای قانون خرید تضمینی است. البته این تخلف قانونی از زمان ابلاغ آن تاکنون همواره صورت گرفته است. ولی در دو سال اخیر بر میزان این تخلفات به شدت افزوده شده است و شاید علت اعلام قیمت خرید تضمینی بسیار پایین و غیرواقعی (از جمله در نظر نگرفتن افزایش هزینه‌های ناشی از اجرای قانون هدفمند کردن یارانه‌ها) در دو سال، کاستن از آثار تورم انتظاری از جیب تولیدکنندگان بوده است.

۴. نگاهی به قیمت فوب این محصول در بازارهای جهانی، نشانگر افزایش بطئی و خزنده نرخ آن بوده که با توجه به کاهش محصول در چند کشور مهم صادرکننده گندم، تداوم این روند حتی با آهنگی سریع‌تر قابل پیش‌بینی است در هر حال با قیمت کنونی ارز مرجع، بهای هر کیلو گندم دامی حدود ۵۶۰ تومان است در این شرایط تعیین نرخ ۳۹۵ تومانی گندم خوراکی محل ابهام است و بیانگر آن است که دولت با اعلام غیرکارشناسی و غیرواقع قیمت خرید تضمینی گندم، درصدد عدم اجرای قانون خرید تضمینی است که نتیجه آن واردات بسیار بیشتر گندم به کشور خواهد بود.

۵. با توجه به شرایط نسبتاً مناسب تولید در سال زراعی ۱۳۹۰-۱۳۹۱ که گندم مورد نیاز کشور تولید شده است، اکنون در شرایطی هستیم که نرخ مبادله درخصوص گندم منفی و قیمت تضمینی اعلامی گندم نیز از حداقل قیمت گندم دامی و جو پایین‌تر تعیین شده است.

۶. بالا بودن قیمت محصولات علوفه‌ای همچون ذرت و جو در بازار در مقایسه با نرخ خرید تضمینی گندم در کشور، موجب استفاده از گندم خوراکی به‌عنوان گندم دامی در مرغداری‌ها و دامداری‌ها شده است.

۷. با توجه به محدودیت جانشینی گندم با ذرت و تفاوت قیمت قابل ملاحظه گندم با جو (ارزان‌تر بودن قیمت جو) در همه سال‌های مورد مطالعه به استثنای سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۹۰، مقدار گندم

مصرفی به‌عنوان خوراک دام نمی‌تواند ۱/۵-۲ میلیون تن اختلاف خرید دولتی از کل تولید (خود مصرفی) باشد.

با افزایش قیمت جو در بازار خوراک دام و کاهش فاصله قیمت تضمینی گندم از قیمت جو در بازار دام در سال‌های اخیر، مصرف گندم به‌عنوان خوراک دام روند افزایشی یافته است. ۸. در صورتی که بخواهیم ذخایر مناسب (در پایان سال، حداقل گندم مورد نیاز ۳ ماه کشور یعنی حدود ۳ میلیون تن باید ذخیره باشد) حفظ شود و اضطرار برای آن وجود نداشته باشد اختلاف میزان خرید تضمینی با رقم حدود ۹۸۰۰ هزار تن، تعیین‌کننده نیاز کشور به واردات خواهد بود. این مقدار در پژوهش انجام شده و منتشره در خردادماه سال جاری تحت عنوان «نحوه اجرای قانون خرید تضمینی با تأکید بر محصول گندم»، حدود ۶ میلیون تن برآورد شده است و دولت نیز اقدام به خرید همین مقدار گندم از خارج کشور کرده است.

۹. نتایج واقعی از تولید، واردات و مصرف کشور نشان می‌دهد که آمار ادعایی اولیه کاهش حدود ۴ میلیون تنی گندم و آنگاه آمار اصلاح شده، کاهش حدود ۳ میلیون تنی مصرف گندم متأثر از اجرای قانون هدفمند کردن یارانه‌ها، محل اشکال باشد و میزان مصرف گندم در سال ۱۳۹۰ نسبت به سال ۱۳۸۸ (سال قبل از اجرای قانون) حدود ۱/۶-۱/۷ میلیون تن کاهش یافته است. چون اصلاح بیشتر، مستلزم افزایش قیمت با شیب بسیار تندتر و یا اصلاح کل زنجیره تأمین و تولید نان و کاهش ضایعات ناشی از شرایط کنونی تولید و مصرف نان و یا تغییر در الگوی مصرف (رژیم غذایی) است که در بلندمدت امکانپذیر است.

۱۰. تولیدکنندگان گندم در سال ۱۳۹۰ به‌علت تعیین قیمت خرید تضمینی بدون در نظر گرفتن سود عادلانه برای تولیدکنندگان، بروز خشکسالی و کاهش عملکرد و بالا رفتن هزینه تمام شده هر کیلو گرم گندم تولیدی، افزایش هزینه‌های تولید و به‌ویژه هزینه تأمین آب، تغییر در جدول پاک‌ی گندم، با مشکلات متعددی روبرو شدند. افزایش هزینه‌های تولید و لحاظ نشدن آن در قیمت خرید تضمینی اعلامی در سال ۱۳۹۱ با شدت بیشتر تداوم یافت و بر وابستگی کشور به واردات، درخصوص اصلی‌ترین ماده غذایی کشور یعنی گندم را افزایش داد.

۱۱. اگر هزینه تولیدی را باید کشاورز پرداخت کند ضروری است که امکانات تکنولوژیک برای رسیدن به کارایی مناسب آن در داخل کشور فراهم شود و اگر به‌واسطه ضعف تجهیزات صنعتی، کارایی حامل انرژی پایین و یا میزان ضایعات بالاست، نباید فشار حاصل از آن برعهده تولیدکننده بخش باشد.

۱۲. بالا بودن قیمت محصولات علوفه‌ای همچون ذرت و جو در بازار در مقایسه با نرخ خرید تضمینی گندم در کشور، خطر استفاده از گندم خوراکی به‌عنوان گندم دامی در مرغداری‌ها و دامداری‌ها را به دنبال دارد.

۱۳. در مجموع افزایش هزینه تولید گندم و ازجمله ناشی از اجرای قانون هدفمند کردن یارانه‌ها و کاهش درآمد ناشی از اختلاف قیمت تضمینی اجرا شده با حداقل قیمت قانون خرید تضمینی (معادل حداقل نرخ تورم اعلامی بانک مرکزی) به‌گونه‌ای است که درآمد حاصله، معادل ارزش اجاره بهای زمین و سود سرمایه در گردش کشاورزان، که در جداول کارشناسی تعیین قیمت تضمینی در نظر گرفته شده برآورد می‌شود و کشاورزان این مبالغ، به همراه ارزش کارشان در زمین را درآمد تصور می‌کنند. حال اگر به‌واسطه اختلاف قیمت گندم با سایر کالاهای تولیدی (نرخ مبادله پایین‌تر گندم نسبت به کالاهای جانشین) تولیدکنندگان گندم متوجه شوند که از تولید این محصول، در عمل، هیچ درآمدی نداشته‌اند در میان‌مدت و به تدریج در سال‌های آینده تولید مهمترین کالای تأثیرگذار بر امنیت غذایی کشور یعنی گندم، در معرض خطر قرار می‌گیرد.

پیشنهادها برای زنجیره تأمین و تولید گندم تا نان

پیشنهادهای ذیل، می‌تواند بخشی از راه‌حل برای زنجیره تأمین تولید نان و حل مشکلات و حصول به محصولی سالم و باکیفیت تلقی شود.

۱. ضروری است که منافع زارعین به شکلی تأمین شود که آنان را همچنان نسبت به کشت گندم که در نهایت به تداوم امر خودکفایی منجر خواهد شد ترغیب کند. از طرف دیگر نگاهی به قیمت فوب این محصول در بازارهای جهانی، نشانگر افزایش بطئی و خزنده نرخ آن بوده که با توجه به از بین رفتن محصول در چند کشور مهم صادرکننده گندم، تداوم این روند حتی با آهنگی سریع‌تر قابل پیش‌بینی است. چون گندم صرفاً یک کالای اقتصادی نیست، بلکه کالایی راهبردی و بسیار اثرگذار بر امنیت غذایی کشور است، ضروری است که عرضه و تقاضای آن هدایت شده و تنظیم بازار آن براساس منافع تولیدکننده، منافع مصرف‌کننده و منافع ملی صورت گیرد.

۲. در سال زراعی ۱۳۸۶-۱۳۸۷ شرایط خشکسالی و آثار آن سبب شد که دولت برای کاستن از مشکلات، درحالی که در سال ۱۳۸۶ قیمت خرید تضمینی را افزایش نداده بود و برای سال ۱۳۸۷ مقدار کمی افزایش در نظر گرفته بود در یک اقدام مناسب با افزایش مجدد قیمت خرید تضمینی گندم، قیمت را از ۲۲۵ تومان به ۲۸۰ تومان تغییر داد و در این سال قیمت خرید تضمینی از میزان تورم بالاتر قرار گرفت که در تشویق تولیدکنندگان گندم به تداوم تولید نقش مهمی ایفا کرد. بنابراین

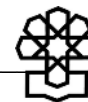
پیشنهاد می‌شود برای کاستن از مشکلات متعدد تولیدکنندگان گندم و از جمله آثار منفی اجرای قانون هدفمند کردن یارانه‌ها هرساله، قیمت تضمینی براساس اجرای قانون در شروع فصل زراعی اعلام شود و در صورت تغییر در میزان تورم و متناسب با قیمت سایر کالای جانشین گندم در خوراک دام، قیمت تضمینی مورد بازنگری قرار گیرد و از محل سی درصد (۳۰٪) مقرر در ماده (۸) قانون هدفمند کردن یارانه‌ها، مبلغی به قیمت‌های تضمینی افزوده شود.

۳. برای سال‌های آینده، اجرای صحیح و کامل قوانین و در صورت نیاز اصلاح آنها و همچنین برقراری بیمه درآمدی برای جبران کاهش محصول و افزایش هزینه‌ها و در نهایت کاهش درآمد کشاورزان ضروری است.

۴. وزارت جهاد کشاورزی، نسبت به اصلاح روش‌های کشت و انتخاب واریته‌های برتر و مناسب و مقاوم به آفات (فرآیند تولید گندم) به نحوی عمل کند که گندم تولیدی کشور قابلیت عرضه در بازارهای داخلی و خارجی را داشته باشد. در این راستا آموزش کشاورزان برای کاشت ارقام با کیفیت بالا و انجام مدیریت بهینه مزرعه و به‌ویژه ایجاد علائم تجاری (برند) از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. برندسازی تجاری گندم‌های ایرانی برای هموارسازی بستر لازم برای تجارت گندم و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی بسیار ضروری است.

۵. در خصوص خرید گندم تولید داخل، ضروری است همچنان قانون خرید تضمینی مبنای عمل باشد و از تخلف در اجرای این قوانین جلوگیری شود. قیمت خرید تضمینی گندم این ضمانت را برای گندم‌کاران ایجاد می‌کند که اگر محصولشان دارای حداقل کیفیت گندم خوراکی باشد به‌صورت تضمینی خریداری می‌شود و وارد کردن کیفیت ذاتی به‌عنوان یک عامل مؤثر در تعیین قیمت گندم و تجارت آن عامل اساسی در خریده‌ها باشد و گندم‌هایی با کیفیت ذاتی بالاتر با قیمت بالاتری خریداری می‌گردد و ضروری است که در اندازه‌گیری میزان افت در فرآیند نمونه‌گیری و خرید، گنجاندن خواص کیفی گندم تولیدی مهمترین شاخص منظور شود.

۶. به‌منظور ایجاد رقابت، ارتقای کیفیت نان و کاهش قیمت برای مصرف‌کنندگان، از ایجاد انحصار در تولید نان جلوگیری و نسبت به تنظیم بازار رقابتی در عرصه نان اقدام شود. در این راستا، مکانیسم خرید نیز می‌تواند توسط بخش خصوصی و تعاونی کارخانجات آردسازی انجام و در قالب بورس کالای کشاورزی، کشف قیمت صورت گیرد. در این راستا، وظایف تصدیگری و اجرایی شرکت بازرگانی دولتی ایران و مالکیت یا مدیریت مراکز ذخیره‌سازی گندم می‌تواند به تشکل‌های ذینفع در امر خرید، فروش، نگهداری، حمل‌ونقل و تبدیل از قبیل سازمان‌های تعاون روستایی، شرکت‌های تعاونی مرتبط (شرکت تعاونی نانوایان)، کارخانجات آردسازی و صنوف و صنایع وابسته (ماکارونی‌سازان و...) واگذار شود.

۷. برای حمایت از گندم تولیدی در داخل کشور، تعرفه گندم وارداتی برای سال بعد تا پایان آذرماه هر سال با پیشنهاد وزارت جهاد کشاورزی و تأیید وزارت بازرگانی تعیین شود. برای حمایت از تولید گندم در داخل کشور متوسط قیمت گندم برای سال بعد تا پایان آذرماه هر سال با پیشنهاد وزارت جهاد کشاورزی به تصویب شورای اقتصاد برسد.

۸. برای اجرای وظایف حاکمیتی و نظارتی دولت در تنظیم بازار گندم، باید به نحوی مدیریت شود که ذخیره گندم کشور موجود در مراکز ذخیره‌سازی، هیچ‌گاه از ۳ ماه مصرف کشور کمتر نباشد.

۹. ساماندهی نگهداری گندم در سیلوها (از نظر نحوه نگهداری و مدت لازم برای تثبیت کیفیت دانه گندم)،

۱۰. ساماندهی آردسازی و چگونگی مخلوط نمودن و ترکیب انواع گندم‌های با کیفیت بالا با گندم‌های ضعیف در سیلوها و کارخانجات آرد کشور.

۱۱. اجرای استاندارد تولید نان اجباری شود و وزارت بازرگانی و وزارت بهداشت و درمان آموزش پزشکی، از طریق مؤسسه استاندارد تحقیقات صنعتی بر کیفیت آردهای تولید داخل نظارت و از تولید و توزیع آردهای پایین‌تر از استاندارد تعیین شده جلوگیری نمایند.

۱۲. بر استفاده از آرد کامل (سبوس‌دار) به جای آرد سفید (سبوس‌گیری شده) که خود متضمن بازننگری در شیوه تولید، خرید و جمع‌آوری، اختلاط، انبارداری و سیلوها و تجهیز کارخانجات آرد به تکنولوژی روز است تأکید شود.

۱۳. مدرن‌سازی سیستم حمل‌ونقل آرد از محل تولید تا ناوایی، مطالعه و معرفی سیستم انبارداری و بسته‌بندی مناسب آرد در کارخانجات (به‌منظور افزایش کیفیت آردها در زمان انبارداری و حمل‌ونقل)، اتخاذ تدابیر لازم جهت افزایش ظرفیت ذخیره‌سازی سیلوها و نیز کارخانجات تولید آرد و بازننگری در نحوه صدور پروانه کارخانه‌ها و تعمیر و بازسازی تجهیزات و خطوط کارخانجات آردسازی براساس مدرن‌ترین تکنولوژی روز نیز ضرورتی اجتناب‌ناپذیر شمرده می‌شود و در این راستا صدور شناسنامه کیفی توسط کارخانجات آردسازی برای انواع نان‌های مسطح و حجیم و اعطای تسهیلات با بهره کم و بازپرداخت بلندمدت^۱ برای احداث سیلوه‌های مدرن (ترجیحاً بتونی) نیز ضروری است.

۱۴. یکپارچه شدن سیستم تولید و اجزای پسین و پیشین آن ضروری است و در این راستا لازم است وظایف و تشکیلات مرتبط و اثرگذار بر تولید گندم اعم از تجارت و یا صنعت مرتبط با گندم به وزارت جهاد کشاورزی واگذار شود.

منابع و مأخذ

۱. سالنامه بارزگانی خارجی گمرگ جمهوری اسلامی ایران سال‌های مختلف.
۲. برادران نصیری، مهران، وهب، میرباقری. تحلیل آمارهای تولید در بخش کشاورزی و عوامل مؤثر بر آن، دفتر مطالعات زیربنایی، مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۸۸.
۳. برادران نصیری، مهران، وهب، میرباقری. تأثیر سیاست‌های اتخاذ شده و نحوه اجرای قوانین بر تولید و هزینه تمام شده گندم در سال ۱۳۹۰، دفتر مطالعات زیربنایی، مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۰.
۴. برادران نصیری، مهران، محسن، صمدی. نحوه اجرای قانون خرید تضمینی با تأکید بر محصول گندم، دفتر مطالعات زیربنایی، مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۱.
۵. برادران نصیری، مهران، حمیدرضا، معماریان، رامین، رادفر. نان سالم با نگاهی بر وضعیت موجود چرخه تولید و ارائه راهکارها، دفتر مطالعات زیربنایی، مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۱.
۶. آمار شرکت پشتیبانی امور دام، وزارت صنعت، معدن و تجارت.
۷. آمار شرکت بازرگانی دولتی، وزارت صنعت، معدن و تجارت.
۸. آمار سازمان غله.
۹. پایگاه اطلاع‌رسانی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران
۱۰. سایت شاخص قیمت‌های جهانی محصولات

<http://tsd.cbi.ir>

<http://www.indexmundi.com>

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۲۶۷۲

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: بررسی وضعیت تولید و تجارت گندم تولیدی کشور در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱

نام دفتر: مطالعات زیربنایی (گروه کشاورزی)

تهیه و تدوین‌کنندگان: مهران برادران نصیری، محسن صمدی

ناظر علمی: حسین صفایی

مقتضی: معاونت زیربنایی

ویراستار تخصصی: حمیدرضا معماریان

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. گندم

۲. قیمت تضمینی

تاریخ انتشار: ۱۳۹۱/۸/۲۹